МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
Факультет економіки і підприємництва
Кафедра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності

Допущено до захисту
“_____” _____ 2024 р.
Зав. кафедри, д.е.н., професор
_____ Соколюк С.Ю.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Виконав - студент 2 курсу,
групи 21м -сз
освітньої програми «Економіка
соціального забезпечення»
спеціальності 232 Соціальне забезпечення
Ставратій Руслан Олександрович

Науковий керівник – к.е.н., доцент
Жарун Олена Володимирівна

Умань – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва
Кафедра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Освітня програма «Економіка соціального забезпечення»
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри д.е.н., професор

_____Соколюк С. Ю.
"____" _____20__року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Студенту **Ставратію Руслану Олександровичу**
Тема роботи Соціально-економічний розвиток Черняхівської селищної територіальної громади Житомирської області

1. Керівник роботи к. е. н., доцент Жарун Олена Володимирівна
затверджені наказом по університету від "___"_____20__ року №_____
2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи *наукова та навчально-методична література, законодавчі й нормативні акти України, які регламентують особливості діяльності територіальних громад, інформація про розвиток Черняхівської селищної громади Житомирської області фінансова звітність*
4. Перелік питань, які потрібно розробити
   1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
5. Перелік графічного матеріалу
Робота містить 10 таблиць, 7 рисунків
6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів проекту
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	10.10.2023
2.	Одержання індивідуального завдання	11.09.2023
3.	Складання календарного плану написання кваліфікаційної роботи	11.09.2023
4.	Підготовка до виконання кваліфікаційної роботи - підбір та вивчення літератури - участь у виконанні науково-дослідних робіт - виконання курсових робіт - інші заходи	Жовтень - грудень 2023
5.	Уточнення теми кваліфікаційної роботи та календарного плану-графіка, виходячи зі специфіки базового підприємства, установи	Грудень 2023
6.	Підготовка: - першого розділу - другого розділу - третього розділу - висновків	Лютий 2024 Травень 2024 Жовтень 2024 Листопад 2024
7.	Доопрацювання кваліфікаційної роботи з урахування зауважень наукового керівника	29.11.2024
8.	Написання та оформлення роботи в остаточному варіанті	01.12.2024
9.	Перевірка роботи на академічний плагіат	06.12.2024
10.	Одержання відгуку наукового керівника	08.12.2024
11.	Попередній захист роботи на кафедрі	11.12.2024
12.	Затвердження роботи завідувачем кафедри	12.12.2024
13.	Одержання рецензії	13.12.2024
14.	Захист кваліфікаційної роботи	18.12.2024

Студент _____**Ставратій Р.О.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ **Жарун О.В.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП .....

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД.....

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ……

2.1. Загально-адміністративна характеристика Черняхівської СТГ.....…

2.2 Соціально-економічний аналіз розвитку Черняхівської СТГ…….

РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД…….....

ВИСНОВКИ .....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....

Реферат
на кваліфікаційну роботу :
«Соціально-економічний розвиток Черняхівської селищної територіальної громади Житомирської області»
студента факультету економіки і підприємництва
Уманського національного університету садівництва Ставратія Р.О.

Перед початком російської повномасштабної агресії в Україні частково було здійснено адміністративно-територіальну реформу, що привело до зміни територіальної організації влади. Разом зі збільшенням розмірів територіальних одиниць базового рівня, змінився реальний обсяг повноважень їх органів управління. Тобто органи місцевого самоврядування, за якими були закріплені більшою мірою лише законодавчо декларовані повноваження, отримали реальну спроможність їх реалізувати, тобто виникла можливість розвитку територій. При цьому органи самоврядування, як завжди, мають нести відповідальність за збалансований розвиток відповідної території. Проте виникає питання, як має розвиватися територія, які пріоритети обрати, що має бути базою цього розвитку, і що необхідно розглядати як перспективу. Усе вищезазначене зумовило актуальність проведення цього дослідження.

Загальний зміст роботи викладений на 56 сторінках машинописного тексту. Робота містить 10 таблиць, 7 рисунків. Кількість використаних джерел становить 38 наукові праці.

В першому розділі кваліфікаційної роботи розглянуто теоретичні основи розвитку об'єднаних територіальних громад, де опрацьовано особливості управління ними та механізми його формування. Наведено методику аналізу основних показників оцінки управління розвитку ОТГ.

В другому розділі проаналізовано соціально-економічний стан Черняхівської СТГ, а також фінансово-економічну спроможність територіальної громади. В третьому розділі показано шляхи вдосконалення системи управління розвитком територіальної громади де проведено обґрунтування заходів з децентралізації системи управління сільськими територіями.

Резюме: *Обрана тема дослідження є актуальною і значущою в контексті модернізації системи місцевого самоврядування в Україні. Децентралізація, як*

ключова стратегія державної політики, відкриває нові можливості для розвитку та створює необхідність впровадження сучасних інструментів управління розвитком громад. Проблемами управління розвитком територіальних громад в умовах децентралізації займається ряд вітчизняних вчених.

Ключові слова: *децентралізація, управління, територіальна громада, сільська рада, стратегія, розвиток, соціально-економічний, ефективність*

Summary: *In the first section of the qualification work, the theoretical foundations of management of the development of united territorial communities are considered, where the peculiarities of their management and the mechanisms of its formation are elaborated. The method of analysis of the main indicators of the assessment of the management of the development of the OTG is presented. The analysis of the socio-economic condition of the Koziv village council, the analysis of the management system, as well as the assessment of the financial and economic capacity of the territorial community is elaborated in the second section of the work. The third chapter shows the ways of improving the management system for the development of the territorial community, where the justification of measures for the decentralization of the management system of rural territories is provided.*

Keywords: *decentralization, management, territorial community, village council, strategy, development, socio-economic, efficiency*

ВСТУП

Актуальність теми. Визначення перспектив та тенденцій розвитку об’єднаних територіальних громад є актуальною, незважаючи на їх неспроможність вирішувати загальнонаціональні питання, але дозволяють зменшити вплив негативних наслідків та продовжувати рухатися в напрямку забезпечення симетричності просторового розвитку, забезпечуючи ефективність системи господарювання на рівні регіону.

Метою даної кваліфікаційної роботи є ретельне вивчення та аналіз процесів управління розвитком територіальних громад, визначення основних проблем та шляхів їх вирішення на прикладі Черняхівської селищної громади. Дослідження передбачає аналіз інструментів децентралізованого управління, визначення ключових напрямків стратегічного розвитку громад, а також вивчення практичного досвіду та впровадження кращих практик в сфері місцевого самоврядування.

Згідно мети в роботі поставлено такі **завдання:**

- Обгрунтувати методологічний підхід до дослідження (аналіз, порівняльний аналіз, SWOT-аналіз, інтерв'ю, опитування тощо);

- Провести теоретичний аналіз понять "децентралізація" та "управління розвитком територіальних громад" на основі вітчизняних та зарубіжних наукових джерел;

- Сформулювати основні висновки на основі результатів дослідження. Надати рекомендації для подальшого управління розвитком територіальних громад в умовах децентралізації.

Об’єктом дослідження є процеси управління розвитком територіальної громади в умовах децентралізації.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних підходів, спрямованих на забезпечення ефективності управління розвитком територіальних громад в умовах децентралізації.

Методологія і методика дослідження. Теоретичні засади дослідження ґрунтуються на принципах сучасної економічної теорії та працях вчених, що вивчають питання підвищення ефективності управління розвитком

територіальних громад в умовах децентралізації. У ході дослідження застосовано діалектичний метод для аналізу взаємозв'язку й розвитку процесів і явищ, а також системно-структурний аналіз для концептуалізації засад та систематизації методичних підходів до організації управління розвитком територіальних громад в умовах. Для аналізу використані методи групувального та порівняльного аналізу.

У якості інформаційно-нормативної основи дослідження використані законодавчі акти України, публікації, що стосуються підвищення ефективності управління розвитком територіальних громад в умовах децентралізації, а також статистична звітність.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД

На сучасному етапі розбудови української державності велике значення надають місцевому самоврядуванню. Незважаючи на те, що в реальній практиці ще не повною мірою використовується встановлена законодавчими актами самостійність суб'єктів регіонального управління, досвід діяльності місцевих органів влади підтверджує тенденцію збільшення функцій, що ними виконуються за рахунок делегування на нижчі рівні значної кількості повноважень і управлінських функцій [4].

Вироблення єдиної концепції місцевого самоврядування та її системна конституційно-правова регламентація в Україні можливі лише за умови збалансованого поєднання кращих практик функціонування цього інституту в демократичних державах Європи, а також виконання взятих Україною зобов'язань щодо реалізації положень Європейської хартії місцевого самоврядування в повному обсязі та з урахуванням вітчизняних традицій державно-правового розвитку. В Україні визнається та гарантується місцеве самоврядування Конституцією. Гарантії місцевого самоврядування є одним із важливих принципів, які передбачені у ст.4 Закону України «Про місцеве самоврядування».

Сьогодні Україна взяла курс на децентралізацію та реформу територіальної організації влади. Ключовою складовою даної реформи є оптимізація адміністративно-територіального устрою держави як просторової основи функціонування органів влади шляхом формування добровільно об'єднаних територіальних громад [12]. В рамках проведених реформ, держава спонукає становленню інституту ефективних управлінців, включаючи посадовців органів місцевого самоврядування, та об'єднанню активних громадяни, які будуть зацікавлені у використанні усіх можливих законних засобів та заходів, щоб зробити саме свою громаду ефективною.

Важливо, що в перехідних країнах реформи з децентралізації мають проводитися поетапно, щоб не порушувати координацію дій, не перекладаючи одразу на місцеві органи влади ті задачі, які вони повинні вирішувати тільки у довгостроковому періоді. Крім того, хоча рівень економічного розвитку країни або регіону в певній мірі визначається можливостями децентралізації влади, на практиці бідні держави часто схиляються до централізації. Іншими словами, чим заможніша країна, тим більше відповідальності та ресурсів вона передає на місця [6].

Держава визначила ряд цілей, які переслідують вказані реформи. Так, на рівні держави проведення реформи має досягти наступні цілі:

1. зміцнення соціально-економічної безпеки держави,

2. забезпечення соціально-економічного зростання держави, регіонів, окремих територій,

3. зростання якості життя громадян, незалежно від місця проживання. Раціональну модель децентралізації влади можна побачити на рис. 1.1.

Рис. 1.1 Децентралізація влади: раціональна модель

На рівні створених ОТГ проведення реформи має досягти наступні цілі: зростання спроможності ОТГ і забезпечення власного соціально-економічного розвитку за рахунок стимулювання економічної активності, залучення

потенціалу всіх суб'єктів економіки для розвитку громади, зростання інвестиційної привабливості. Важливим результатом децентралізації є зростання ролі місцевих органів влади в економічному та соціальному розвитку територій та їх відповідальності за надання державних послуг, збір податків тощо [3].

Насамперед тут важливим є визначення сутності категорій «розвиток» та «економічний розвиток». Розвиток, як поліпшення, означає такі соціальні зміни, які забезпечують рівні можливості для широкого кола людей у користуванні загальними громадськими благами: освітою, охороною здоров'я тощо.

Перед місцевою владою постають нові виклики, що потребують глибоко розуміння планувального процесу місцевого розвитку, розробку та запровадження моделей та інструментів локального економічного розвитку, оволодіння необхідними знаннями, інформацією, навичками та досвідом, щоб забезпечити більшу конкурентоспроможність своїх громад у складних глобальних умовах. Важливим інструментом вирішення даного завдання є планування розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ), адже не можливо самостійно розв'язувати питання місцевого розвитку – створення нових робочих місць, збільшення зайнятості населення, залучення інвестицій, зростання доходів місцевих бюджетів, покращення якості життя, розвиток благоустрою та інфраструктури без чітко окресленого і узгодженого із усіма рівнями регіонального управління плану. Планування розвитку на рівні територіальної громади є діяльністю органів місцевого самоврядування з залученням представників громади, що спрямовується на реалізацію цілей управління у вирішенні сукупності проблем соціально-економічного розвитку території з метою забезпечення інтересів громади щодо покращення якості життя населення, поліпшення підприємницького та інвестиційного клімату, створення додаткових робочих місць, раціонального і ефективного використання ресурсів території. У руслі наукових надбань у напрямку досліджень методологічних засад планування розвитку територій виділяють такі види планування:

– стратегічне планування, яке окреслює довгострокові орієнтири розвитку територій на основі аналізу його потенціалу (7 – 10 років);

– програми соціально-економічного розвитку, які характеризують основні напрями розвитку територій на основі сформованих стратегій їх розвитку (1-2 роки);

– проекти щодо залучення інвестицій у розвиток територій (1-2 роки).

Програмування є частиною процесу планування, в якому, керуючись рамками визначених стратегічних та оперативних цілей, визначаються проєкти і заходи, які призводять до досягнення цих цілей, а потім подібні проєкти і заходи групуються у відповідні програми.

Проекти – це втручання, які мають чітко визначений термін реалізації. Проект – це логічно і хронологічно узгоджений комплекс дій, реалізація яких призводить до досягнення певної мети у встановлений термін, із залученням певних людських, матеріальних і фінансових ресурсів. Реалізація проекту вимагає відповідної організації і визначення обов’язків.

Заходи представляють собою прямі втручання в одну з відповідних сфер розвитку. На відміну від проектів, вони не мають точно визначених термінів реалізації і, як правило, періодично повторюються. Заходи часто включають відносно прості процедури, такі, як впровадження певної статті бюджетного фінансування (наприклад, співфінансування діяльності з освіти дорослих) або створення спеціального органу (наприклад, рада з архітектури і будівництва).

Програми є основними інструментами для реалізації стратегії розвитку. Вони інтегрують проекти і заходи, які взаємопов’язані в часі і за змістом. Проекти і заходи об’єднуються в програми за спільними логічними ознаками, що сприяє їх кращій ідентифікації та полегшує управління [18].

У 2016 році Уряд, враховуючи особливості функціонування та перспективи розвитку ОТГ, затвердив Методичні рекомендації щодо формування і реалізації програмних документів соціально-економічного розвитку об’єднаних громад, в якій програма соціально-економічного розвитку (далі - ПСЕР) об'єднаної територіальної громади визначається як документ, що визначає стратегічні цілі та пріоритети розвитку об'єднаної територіальної громади на коротко- та середньостроковий період (3-5 років), конкретизує завдання та заходи у рамках таких цілей та пріоритетів, відповідальних

виконавців та строки виконання заходів, обсяги фінансування, джерела фінансування та індикатори (показники) оцінки результативності виконання заходів, передбачених таким документом [7].

Свій погляд на визначення місцевої програми економічного і соціального розвитку пропонує Польова О.Л., визначаючи його як документ, в якому визначаються мета, цілі та пріоритети економічного і соціального розвитку на короткостроковий період, як правило, на рік, засоби та шляхи їх досягнення, формується взаємоузгоджена і комплексна система напрямків та заходів органів місцевого самоврядування, спрямованих на ефективне розв'язання проблем економічного і соціального розвитку, характеризуються очікувані зміни у стані економіки та соціальної сфери [22].

Разом з програмою соціально-економічного розвитку розробляються місцеві цільові програми, які є її складовими. Такі програми мають на меті рішення місцевих проблем і реалізуються в межах певної частини регіону (точніше – в межах об'єднання невеликої кількості сіл, селищ, міст), тому, з точки зору регіонального управління, класифікуються як мета регіональні.

Складовими елементами ПСЕР є: мета – законодавчо визначені основні цілі, яких необхідно досягти у результаті виконання конкретної програми; завдання – конкретні цілі, які необхідно досягти при виконанні програми протягом відповідного періоду і оцінити їх за допомогою результативних показників, які мають відповідати завданням і функціям замовника програми; напрями діяльності – конкретні дії, спрямовані на виконання завдань програми з визначенням напрямків витрачання ресурсів; виконавці бюджетної програми – юридичні та посадові особи, які безпосередньо несуть відповідальність за виконання програми і забезпечують виконання однієї або кількох програм у системі головного розпорядника, результативні показники – кількісні та якісні показники, які характеризують результати виконання бюджетної програми і підтверджуються статистичною, бухгалтерською та іншою звітністю, що дають можливість здійснити оцінку здійснених відповідно до програми заходів.

Українське законодавство наділяє ОМС повноваженнями розробляти, затверджувати і впроваджувати місцеві програми соціально-економічного розвитку.

Так, ст. 27 Закону України №280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає, що до відання виконавчих органів місцевих рад належить підготовка програм соціально-економічного та культурного розвитку підвідомчих територій, цільових програм з інших питань самоврядування, подання їх на затвердження ради, організація їх виконання; звітування перед радою про хід і результати виконання цих програм. А п. 22 ст. 26 того ж Закону відносить затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування до виключної компетенції відповідних місцевих (сільських, селищних, міських) рад. ПСЕР громади можуть виконуватися впродовж декількох років. У разі потреби, кошти на їх реалізацію передбачаються за рахунок бюджетних асигнувань, встановлених для відповідних бюджетних програм.

Розглянемо нижче основні види програм соціально-економічного розвитку та охарактеризуємо їх.

До першочергових програм, як правило, належать наступні:

— програма розвитку освіти, науки;

— програма «Охорона здоров’я»;

— програма розвитку культури, фізкультури і спорту;

— програма соціального захисту молоді, пенсіонерів, інвалідів;

— програма розвитку промислового виробництва та скорочення безробіття;

— програма розвитку сільськогосподарського виробництва та скорочення безробіття в сільській місцевості;

— програма використання паливно-енергетичних ресурсів;

— програма раціонального використання природних ресурсів;

— програма розвитку транспорту та зв’язку;

— програма розвитку торгівлі та побутового обслуговування.

В чому сьогодні проявляється розуміння питання «розвиток сільської місцевості»? Це розуміння до сьогодні існує як одностороннє сприйняття дійсності. Відомі негативні сторони сучасного сільського життя: побутова не влаштованість, безробіття, нерозвиненість інфраструктури, монополізм місцевого керівництва, низький рівень культурної активності і т.п. Відповідно до такого розуміння і розглядають питання розвитку сільської місцевості як потребу в наближенні умов життя сільського населення до умов життя людей в містах [20].

Пронько Л.М. виділила 7 сучасних концепцій розвитку регіонів (території) і стверджує, що економічний розвиток, як збереження природного і соціального середовища, надає перевагу місцевим інтересам і тим внутрішнім каталізаторам, які сприяють розвитку місцевих громад. Економічний розвиток, як пошук соціальної справедливості, особливу увагу приділяє необхідності соціального захисту населення, яке проживає на певній території, та повазі до їх прав щодо визначення свого майбутнього. Економічний розвиток регіону тісно пов'язаний не тільки з наявністю ресурсів, а й з певним їх поєднанням. При відсутності одного з них розвиток неможливий, навіть якщо інші ресурси є в надлишку (рис. 1.2) [23].

Рис. 1.2 Структура стратегічних ресурсів територій

Оскільки регіональні відмінності ресурсної та інфраструктурної забезпеченості, рівня економічного розвитку і якості життя населення властиві практично усім країнам, завдання, форми та методи реалізації конкретної парадигми регіонального розвитку не можуть співпадати і різняться, але цілі у всіх країн у сфері розвитку регіонів є однаковими:

- забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ регіонального розвитку;
- вирівнювання умов соціально-економічного розвитку регіонів;
- забезпечення рівного доступу до соціальних послуг населенню усіх регіонів;
-ощадне та раціональне використання природних та інших ресурсних особливостей регіонів.

З урахуванням зазначеного, забезпечення розвитку територіальної громади можна визначити як управлінське та нормативно-правове забезпечення життєво важливих потреб та інтересів територіальної громади, створення необхідних умов для її волевиявлення у реалізації своєю діяльністю власних інтересів у межах чинного законодавства. Усі відповідні методи умовно можна розділити на правові, адміністративні та управлінські.

Систематизацію складових розвитку територіальної громади представлено рис. 1.3.

Рис. 1.3. Систематизація складових розвитку територіальної громади

З поглибленням глобалізації все більше говориться про екзогенний розвиток, тобто який визначається зовнішніми чинниками: законодавче забезпечення, зовнішні економічні, культурні, політичні та інші. В свою чергу, прогресивність чи регресивність екзогенного розвитку суттєво визначається ендогенним розвитком, тобто внутрішнім потенціалом територіальної громади.

Саме на внутрішньому потенціалі територіальної громади базується її сталий розвиток. В даному аспекті потенціал територіальної громади проявляється у її здатності розв'язувати суперечності свого ж функціонування, насамперед, шляхом самоорганізації та участі громади у формуванні політики місцевого розвитку [16]. В процесі розробки програми соціального та економічного розвитку необхідно дотримуватись ряду принципів (рис. 1.4).

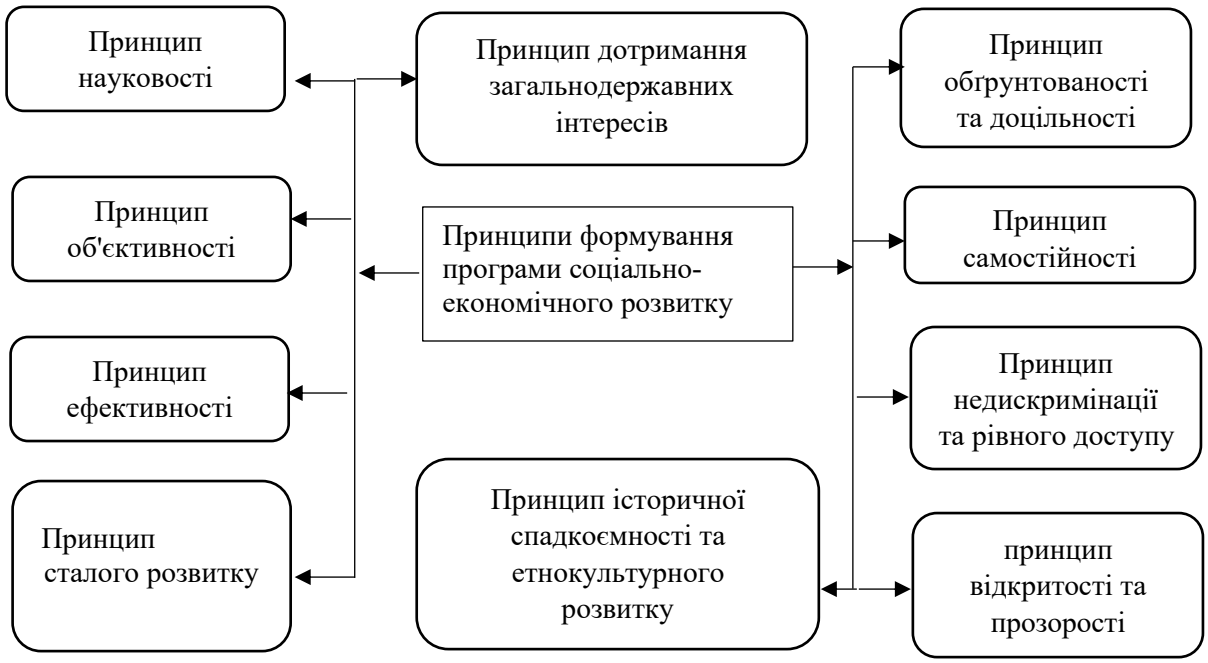

Рис. 1.4. Головні принципи формування ПСЕР

Принцип науковості забезпечується розробленням ПСЕР на науковій основі із використанням світового досвіду в галузі розроблення програм розвитку; принцип об'єктивності - розроблення Плану на основі офіційних даних центральних і місцевих органів виконавчої влади та індикаторів (показників), яких реально досягти та які можливо оцінити; принцип ефективності - виконання завдань, заходів та проектів у встановлені в ньому терміни; принцип сталого розвитку - забезпечення розвитку громади для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь. Принцип дотримання

загальнодержавних інтересів - органи місцевого самоврядування повинні здійснювати розроблення програмних документів розвитку виходячи з необхідності забезпечення реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики та економічної безпеки держави; обґрунтованість та доцільність - розроблення ПСЕР на основі чітко визначених цілей розвитку та економічно обґрунтованих заходів та проектів, що сприяють їх досягненню; принцип самостійності – ОМС в межах своїх повноважень відповідають за розроблення, затвердження та виконання таких документів на своїй території; недискримінація та рівний доступ - дотримання під час розроблення та реалізації

Плану прав та врахування інтересів всіх суб'єктів ОТГ, в тому числі суб'єктів господарювання всіх форм власності; історична спадкоємність та етнокультурний розвиток – врахування, збереження позитивних надбань духовної і матеріальної культури етносів громади, відродження етнічної самосвідомості; відкритість та прозорість (принцип гласності) - забезпечення доступу громадськості, що передбачає інформування про цілі, пріоритети та очікувані результати та показники виконання Плану, а також забезпечує всіх суб'єктів господарської діяльності необхідними орієнтирами для планування власної виробничої діяльності. Коли окремі громадяни та інші зацікавлені особи знають, що відбувається, вони охочіше залучаються до процесу та підтримують його. Чим серйозніше налаштована громада на здійснення заходів з місцевого економічного розвитку, тим вищою є дієвість цих заходів.

Прийняті програми соціально-економічного розвитку є документами нормативного характеру, а отже, за рішенням ради в них можна вносити зміни і доповнення, при цьому за необхідності вносяться зміни і до місцевого бюджету.

Каменична А. М. стверджує, що сукупність упорядкованих, взаємопов’язаних і взаємозалежних видів діяльності різного рівня створюють структуру ПСЕР [11]. Вважаємо, очевидним, шо Програма розвитку у процесі її формування набуває чіткої структури і в загальному своєму вигляді складається із вступної частини, аналізу економічного і соціального розвитку громади, бачення майбутнього розвитку громади та шляхів реалізації заходів, механізму моніторингу реалізації програми. Результати моніторингу та оцінки результату

повинні доводити, що заплановані заходи спрацювали і мають позитивний вплив. Висновки є основою для прийняття рішень, виказують переваги та недоліки Програми. Чіткі оціночні показники ефективності є найкращим захистом здійснених дій від можливих звинувачень про “марне витрачання грошей/ресурсів”.

Виділяють декілька методів розробки стратегій розвитку громад в сучасних умовах децентралізації:

1.Метод патерналізму. Стратегія розробляється владою та муніципальним менеджментом, пишеться в кабінетах без будь-яких контактів з громадою.

2. Експертний метод. Стратегія розробляється експертами, які роблять глибокі дослідження статистичних показників, використовують математичний апарат, проводять кореляційні чи факторні аналізи, прогнозують тенденції та пропонують плани дій, професійно працюють над створенням стратегії і віддано відпрацьовують отриману платню.

3. Експертно-консультативний. Стратегія розробляється експертами, які в процесі дослідження середовища та розробки основних напрямків розвитку звертаються по консультації (круглі столи, громадські слухання, анкетування тощо) до місцевої громади (бізнесу, громадських організацій тощо) та влади.

4. Адміністративно-консультативний. Стратегія розробляється владою та муніципальним менеджментом з консультативним залученням громади через опитування громадської думки, круглі столи, громадські слухання тощо.

5. Метод «співучасті», що базується на довготривалому партнерстві із залученням експертів. Концепція методу побудована на колективній участі громади та формуванні групи професіоналів з лідерів місцевих громад, бізнесів та влади, яка працює над стратегією розвитку за допомогою залучених незалежних експертів. [27]

Таким чином, програма економічного і соціального розвитку розробляється на основі комплексного аналізу демографічної ситуації, стану використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, оцінки досягнутого рівня розвитку економіки і соціальної сфери, оцінки стану екології та рівня управління відходами.

При цьому варто враховувати вплив зовнішніх, політичних, економічних та інших факторів і очікуваних тенденцій зміни впливу цих факторів у перспективі.

Не варто недооцінювати значення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, оскільки їхні показники є орієнтиром для розроблення суб'єктами підприємницької діяльності власних прогнозів, планів, бізнес-планів та інших документів. Окрім того, такі документи підтверджують роботу місцевої влади у визначених напрямах, а тому підвищують і ефективність роботи органів місцевого самоврядування, і рівень довіри місцевого населення до місцевих управлінців, і ймовірність залучення додаткових ресурсів на місцевий розвиток, в т.ч. міжнародної технічної допомоги на окремі заплановані заходи та проєкти розвитку.

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Загально-адміністративна характеристика Черняхівської селищної територіальної громади Житомирської області

Для прикладу необхідності оцінки соціально-економічного стану об'єднаної територіальної громади як основи для стратегічного планування та формування програм соціального і економічного розвитку були розглянуті дані Черняхівської селищної об'єднаної громади .

Стратегія є основою для реалізації соціально-економічного розвитку громади, з її допомогою ОТГ визначити цілі громади та способи їх досягнення з урахуванням можливостей даної території та об'єктивних передумов, що є результатом зовнішніх та внутрішніх чинників. Стратегія визначає напрямок розвитку громади, служить базою для розробки проектів, програм. Також стратегія розвитку – це той інструмент, що сприяє покращенню конкурентоспроможності громади та забезпечує залучення потенційних інвесторів та грантодавців до співпраці.

Територія Черняхівської селищної територіальної громади згідно з адміністративно- територіальним устроєм України входить до складу Житомирського району Житомирської області та розташована в північній частині від м. Житомир. Черняхівська селищна територіальна громада має вигідне географічне положення. Через її територію проходить автомобільна дорога міжнародного значення Житомир-Виступовичі-Могилів-Подільський (М- 21), 154км до м.Києва – столиці України, 20 км до обласного та районного центру 3 м.Житомир. Черняхівська громада має залізничне сполучення зі станцією Горбаші в смт.Черняхів.

Черняхівська селищна рада Житомирського району Житомирської області утворена відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня

2020 р. N 711-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Житомирської області», постанови Верховної Ради України 807-IX від 19.07.2020 р. «Про утворення та ліквідацію районів». Адміністративний центр громади – смт Черняхів.

Представницький орган – Черняхівська селищна рада. Станом на 31.12.2023 р. до Черняхівської ОТГ приєднано 15 сіл та утворено 12 територіальних громад (старостинських округів): смт.Черняхів, смт.Головине, села : Андріївка, Бежів, Видибор, Коростелівка, Свидя, Ганнопіль, Велика Горбаша, Мала Горбаша, Горбулів, Науменка, Дівочки, Сали, Нові Сали, Росівка, Селець.

Територія громади займає площу 39854га (398.54 кв.км), на ній знаходяться 1600 дворів. Площа сільськогосподарських угідь громади складається з: ріллі - 21,4 тис.га; лісів - 2,4 тис.га; земель водного фонду – 105га; земель запасу – 4288 га та ін.

Сучасна демографічна ситуація ОТГ, як і в цілому в районі, склалася під впливом історичного розвитку території, природного та механічного руху населення. Чисельність населення на кінець 2022 року в Черняхівській громаді становила 16764 осіб. Адміністративний центр громади є найбільшим за кількістю жителів – 7522 особи.

Статевий та віковий склад населення на цей час склався наступним чином:

- кількість жіночого населення становить 1620 осіб, що на 18% перевищує чоловіче населення – 1125 осіб;

- економічно активне населення у віці 18 – 59 років складає 1501 особу, що становить близько 54,7% від загальної кількості населення громади;

- населення пенсійного віку складає понад 22,4% або 614 осіб.

Як і в минулих роках, спостерігається тенденція зменшення чисельності населення. Так, протягом 2021 року в сільській раді народилося 19 чоловік, померло - 49. Зареєстровано 7 шлюбів. Збільшився рівень міграції: прибуло 53 чоловіка, вибуло з території ради - 62. Більшість факторів, які впливають на демографічну ситуацію в селах Черняхівської ОТГ, формуються на загальнодержавному рівні і залежать від економічного стану та добробуту

населення. Подолання фінансової кризи та поліпшення економічного стану населення, що в свою чергу призведе до досягнення сталого демографічного розвитку, нормалізації і відтворення населення, є тривалим і складним процесом.

Вагомий вклад в економіку громади вносять приватні підприємства ПІІ ТОВ «Даніко», ТОВ «ДП «Рельполь Альтера», філія ПАТ «ДПЗКУ» «Черняхівський елеватор», ТОВ «Мекопрінт Україна», ТОВ «Юро Ламбер», ТОВ «Аленруд», ТОВ «Агростем», ТОВ «Укр-Агро РТ», ТОВ «МГМ АГРО», ПП «Жерм», ПАФ «Дружба», на яких зайнято біля половини всіх працюючих на підприємствах. Важливим елементом розвитку економіки громади є сільське господарство. У громаді сільськогосподарським виробництвом займається 56 агроформування, з них фермерських господарств – 28, сільськогосподарських підприємств – 28.

У галузі сільського господарства на початок поточного року зайнятістю було охоплено більше 400 працюючих, середня заробітна плата який становила понад 6тис.грн. Під урожай 2021 року аграрії громади під зерно та зелений корм засіяли 7158,6 га посівних площ, що становило 69,2 % до посівних площ урожаю 2020 року. В розвиток економічного потенціалу агроформувань громади постійно залучаються інвестиційні коштів власників. Товаровиробниками придбано сільськогосподарську техніку, проведено реконструкцію тваринницьких приміщень, закуплено технологічне обладнання та придбано свинопоголів‘я.

Як бачимо, Черняхівська ОТГ займає половину території Черняхівського району та 1,5% обласних земель, в громаді проживає 50% населення району та 1,1% - області. Густота населення однакова як в громаді, так і в районі і становить 42 особи на кв.км. Якщо порівняти ці показники із загальнообласними даними та Тульчинською ОТГ, то ми спостерігаємо, що територія останньої менша, ніж територія досліджуваної громади вдвічі, однак густота населення в ОТГ більша майже втричі, а густота населення в області більша на 30%. Проведемо аналіз основних показників Черняхівської ОТГ і їх порівняння із показниками Житомирської області наведені у табл.2.1.

Таблиця 2.1

Порівняльна таблиця загальних показників Черняхівської ОТГ

Регіон	Площа, кв.км	Площа громади до загальної площі району/ області, %	Населення, чол.	Населення громади до населення району/ області, %	Густота населення, ос./кв.км
Громада	398,5	-	16764	-	42
Черняхівська ОТГ, порівняно до обл. показників	183,8	0,7	20729	1,3	113
Район	780	51	32 933	50,8	42
Область	26513	1,5	1 575 808	1,1	59

Робимо висновки, що Черняхівська ОТГ є досить багатою на цінний ресурс – землю і має значний потенціал для розвитку сільського господарства.

В громаді функціонує 1 опорний навчально-виховний комплекс та 9 загальноосвітніх шкіл, в яких навчаються 1505 учнів та 11 дитячих дошкільних закладів, де виховується 724 дитини. Черга на влаштування дітей до дошкільних навчальних закладів відсутня. Медичну допомогу жителям Черняхівської ОТГ надають лікарі Черняхівської амбулаторії загальної практики сімейної медицини, медичні працівники ФАПів в 11 селах, сучасного стоматологічного кабінету. У громаді відсутній центр надання адміністративних послуг, проте, очікуються зміни до законодавства і у 2021 році до відання ОТГ перейде районний ЦНАП.

В громаді працює дитяча юнацько-спортивна школа, спортивні зали в школах та сільські стадіони, селищний будинок дитячої творчості та музична школа, започаткована робота інклюзивно-ресурсного центру та центру надання соціальних послуг. Мережа закладів культури нараховує 30 будинків культури: 15 будинків культури та стільки ж бібліотек – після об’єднання до громади переведено районну бібліотеку, на базі якої утворено публічну бібліотеку ОТГ з філіями.

Втілення задумів стосовно розбудови мережі спортивних і дитячих майданчиків та інших громадських місць відпочинку, осучаснення публічної бібліотеки сприятиме покращенню соціальних умов для розвитку особистості.

Суб’єкти торгівлі, харчування та послуг на території громади пропонують мешканцям широкий спектр товарів та послуг, обслуговують своїх клієнтів поштові відділення, установа послуг зв’язку, 4 банківські установи, кредитні спілки, аптеки, ветаптеки, автозаправна станція.

На території громади працює ряд сільськогосподарських підприємств: ТОВ «Агрокомплекс «Зелена долина», ПрАТ «Продовольча компанія «Поділля», СТОВ «Зелений клин», СТОВ «Липівка», «Фатіма агро», «ЕпіцентрК» («Кряж») та фермерські господарства. Вирощують озиму та яру пшеницю, ячмінь, кукурудзу, буряк цукровий, озимий та ярий ріпак, сою, однорічні та багаторічні трави (люцерна, конюшина), кормові буряки, картоплю, овочі, ягоди (полуницю, малину, смородину). Ці господарства надають роботу населенню, що забезпечує надходження до місцевого бюджету у вигляді ПДФО та інших податків і відрахувань. Широкий асортимент сільськогосподарської продукції може виступати основою для подальшого розвитку виробництва з переробки.

Сутність фінансового забезпечення територіальних громад як складової міжбюджетних відносин, полягає у використанні сукупності інституційних засад формування місцевих бюджетів із врахуванням ступеня збалансованості фінансово-економічних відносин. Важливим завданням місцевих бюджетів є фінансування суспільних потреб відповідно до функцій певних територіальних громад. Для виконання зазначеного необхідне ефективне планування та раціональне використання бюджетних коштів. Основу бюджетного устрою складають бюджети місцевого самоврядування, тому важливим є поглиблення дослідження сутності інституту місцевого самоврядування. Для підвищення ефективності функціонування цього інституту важливим є посилення фінансової самостійності територіальних громад [31]. Підвищення фінансової самостійності територіальних громад сприяє формуванню більш стабільної фінансової бази для реалізації місцевих ініціатив та проєктів. Це дозволяє громадам самостійно визначати пріоритети розвитку, планувати витрати відповідно до місцевих потреб і забезпечувати більш ефективне використання бюджетних ресурсів. Поступове збільшення автономії у фінансових питаннях також стимулює розвиток місцевого підприємництва, інвестицій і створення нових робочих

місць. Разом з тим, важливо забезпечити належний рівень контролю та моніторингу за використанням бюджетних коштів, щоб запобігти можливим зловживанням і неефективному витрачанню ресурсів.

Проаналізуємо нижче основні фінансові показники Черняхівської селищної ОТГ на основі фінансових звітів за 2020-2022 роки. Традиційно першою частиною звіту є надходження до бюджету. У таблиці 2.2 відображена структура надходжень до бюджету Черняхівської селищної ради у 2021-2023 роках.

Таблиця 2.2

Зведені дані надходжень до бюджету Черняхівської ОТГ, грн.

Найменування надходжень	Роки			Відхилення	
	2020	2021	2022	2022/2020	2022/2021
ВЛАСНІ					
Податкові	43 507 054	44 213 710	43 539 428	0,07	-1,53
ПДФО	33 021 087	32 215 813	29 924 490	-9,38	-7,11
Податок на майно	5 305 584	5 586 891	5 939 378	11,95	6,31
Єдиний податок	4 174 579	5 199 794	6 641 989	59,11	27,74
Акцизи	879 972	969 238	821 201	-6,68	-15,27
Екологічний податок	95 200	234 251	136 509	43,39	-41,73
Податок на прибуток підприємств	32 206	43 342	79 169	145,82	82,66
Неподаткові надходження	1 214 747	2 219 106	1 982 458	63,20	-10,66
Плата за надання адмін. послуг	522 084	755 061	608 645	16,58	-19,39
Державне мито	110 909	112 653	123 017	10,92	9,20
Надходження бюджетних установ	327 950	1 322 292	1 236 879	277,15	-6,46
Всього	44 808 946	46 432 816	45 521 886	1,59	-1,96
ОФІЦІЙНІ ТРАНСФЕРТИ					
Дотації	2 703 100	1 330 772	1 735 905	-35,78	30,44
Субвенції	18 253 098	23 874 214	32 577 714	78,48	36,46
в т.ч. обл. конкурс	200 000	318 000	176 031	-11,98	-44,64
Всього трансфертів	20 715 699	25 204 986	28 107 959	35,68	11,52
ВСЬОГО НАДХОДЖЕНЬ	65 724 645	71 637 802	73 630 131	12,03	2,78

Створення прозорих механізмів звітності та підзвітності допоможе підвищити довіру громадян до місцевих органів влади та забезпечити

справедливий розподіл ресурсів. Тільки за умови стабільної фінансової самостійності і чіткої звітності місцеві громади зможуть реалізувати свої потенціали та досягти сталого розвитку, що сприятиме підвищенню якості життя їх мешканців. Важливим показником розвитку об'єднаних територіальних громад є обсяг надходжень власних доходів до загального фонду місцевих бюджетів.

Як видно із таблиці 2.2, 62% (45,5 млн.грн) надходжень до бюджету Черняхівської громади – це власні податкові та неподаткові надходження, які виступають основним джерелом фінансування реалізації завдань ОТГ (рис. 2.2). Враховуючи, що в ОТГ у 2022 році нараховувалось 9461 жителів, можна побачити, що у розрахунку на 1 людину загалом усіх надходжень було 7782 грн., з них власних надходжень – 4811 грн. та трансфертів з бюджетів різних рівнів – 2971 грн. У 2022 році відбулось зменшення власних надходжень громади на 0,9 млн. грн. або на 2 відсотки (податкових – на 674 тис.грн та неподаткових – на 236 тис. грн.).

Найбільшу частку (95,6%) власних доходів громади складають податки. Так, податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) становить дві третини від усіх податкових надходжень.

Однак, цей податок має тенденцію до скорочення (у 2020 році ПДФО становив 73,7% від загального обсягу власних надходжень, у 2021 – 69,4 %, у 2022 – 65,7%), у абсолютній величині – скорочення надходжень від ПДФО у 2022 році відбулося на 2,2 млн.грн. у порівнянні із 2021 роком. Другим за значенням у наповненні місцевого бюджету є Єдиний податок, який забезпечив 14,5% від загальної суми власних надходжень (6,6 млн. грн.*)* і надходить від: фізичних осіб (57,3% від загальної суми єдиного податку), с/г товаровиробників та юридичних осіб (31,2% та 11,6 % відповідно).

3% (майже 6 млн.грн.) власних надходжень до Черняхівського бюджету у 2022 році забезпечив податок на майно. При чому, левова його частка припадає на орендну плату, яку сплачують юридичні особи. Аналізуючи динаміку цих податкових надходжень, можна сказати, що за рахунок росту мінімальної

заробітної плати та коефіцієнтів з року в рік збільшується розмір даного виду надходжень.

Інші податкові надходження становлять 2,4% від усього обсягу власних надходжень місцевого бюджету (акцизи – 1,8%, податок на прибуток підприємств комунальної власності – 0,2%, екологічний податок – 0,3%, рентні плати – 0,1%). В 2022 р., у порівнянні із 2021р., на 15% (148 тис.грн.) скоротилися акцизні відрахування. Варто зазначити, що у 2021 році до бюджету громади було перераховано 234 тис.грн. екологічного податку, з яких 231 тис.грн. за викиди у атмосферне повітря забруднюючих речовин сплачував Цукровий завод, який під час роботи спалював вугілля, проте у 2022 році підприємство у виробничому процесі використовувало природний газ, тому екологічні відрахування скоротилися на 66% і сягали 79,5 тис.грн. Позитивну динаміку має податок на прибуток підприємств комунальної власності. У 2022 році його обсяг збільшився майже вдвічі і до бюджету надійшло 79 тис.грн. Також зросли надходження від рентних плат (85% податку – за спеціальне використання лісових ресурсів).

Неподаткові надходження складають 4,4% власних надходжень бюджету Черняхівської громади. 1,2 млн. грн. (2,7% власних надходжень) – власні надходження бюджетних установ. До них відноситься: плата за послуги, що надаються бюджетними установами, плата за оренду майна бюджетних установ, кошти від реалізації майна. 1,3% доходів – плата за надання адміністративних послуг (наприклад, отримання паспорта внутрішнього або закордонного, реєстрація місця проживання тощо),

У 2022 році цей податок забезпечив вищі надходження, ніж у 2020 р., але на 146 тис. грн. менші, ніж у 2021 р. Державне мито забезпечує до місцевого бюджету 0,3% (123 тис. грн.).

У 2022 році 38% (28 107 959) усіх бюджетних надходжень становили офіційні трансферти, при чому їх сума у 2022 році була більшою, в порівнянні і з 2020, і з 2021 роками. У 2022 році з державного бюджету надійшли субвенції на: формування інфраструктури громади; освіту, включаючи «Нову українську школу»; медицину та відшкодування вартості лікарських засобів; проведення місцевих виборів. Держава надала дотації на утримання закладів освіти та

охорони здоров’я. До місцевого бюджету також потрапили обласні субвенції для соціально-культурної сфери, а районні субвенції – для будинку дитячої творчості, музичної школи, публічної бібліотеки та спортивної школи. Інші населені пункти району перерахували до місцевого бюджету кошти на харчування своїх дітей, які навчаються у 1-4 класах Черняхівської школи та виховуються у дитячому садку. Звичайно, що усі надходження, в т.ч. субвенції і дотації в подальшому «лягають» у структуру витрат будь-якої громади.

Розглянемо нижче зведену інформацію про витрати Черняхівської селищної громади за три останні роки (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Структура видатків бюджету Черняхівської ОТГ, грн.

Найменування	Роки			Відхилення	
	2020	2021	2022	2022/2020	2022/2021
Управління	4 941 793	8 253 381	10 419 101	110,84	26,24
Освіта	13 060859	30 598671	36 440 763	179,01	19,09
Охорона здоров’я	2 571 967	4 486 679	2 379 690	-7,48	-46,96
Соціальний захист	441 699	572 872	2 531 800	473,20	341,95
Культура, мистецтво	737 818	3 015 744	2 571 267	248,50	-14,74
Фізична культура, спорт	686 605	1 743 036	1 720 217	150,54	-1,31
ЖКГ	6 186 379	9 126 649	8 528 798	37,86	-6,55
Економічна діяльність	3 945 992	7 936 491	1 866 470	-52,70	-76,48
Охорона навколишнього середовища	103 038	525 078	204 996	98,95	-60,96
Всього	45 495700	65 999037	64 560 913	41,91	-2,18
Дотації	1554302	4693675	4457088	186,76	-5,04
Субвенції	12 668550	5 661 779	5 313 676	-58,06	-6,15
Всього	14 222852	10 355454	9 770 764	-31,30	-5,65
ВСЬОГО ВИДАТКІВ	59 718552	76 354490	74 331 677	24,47	-2,65

Як бачимо у табл.2.3, у Черняхівській громаді було здійснено видатків на 74,3 млн.грн. Порівнявши доходи із витратами, можемо зробити висновок про дефіцит місцевого бюджету на суму 0,7 млн. грн. 86,8% з яких - на забезпечення виконання функцій місцевого самоврядування і утримання соціальної сфери.

Найбільша частка таких витрат 56,4% (36,4 млн.грн.) – на освітню галузь: забезпечення надання загальної освіти (68% - 27,8 млн. грн.), дошкільної освіти (16,6% - 6 млн. грн.), позашкільної та «творчої» освіти (11%), іншими закладами, в т.ч. інклюзивно-ресурсним центром (3,7%).

13,2% (8,5 млн.грн.) витрат громади у 2022 році відбулись у галузі житлово-комунального господарства, левова частка цих коштів (8,1 млн.грн.) – на благоустрій населеного пункту. За ці кошти підтримувалась діяльність комунальних підприємств – КП Черняхівськводоканал, Комбінат комунальних підприємств та Комунальне підприємство, якими здійснювались роботи із освітлення та прибирання вулиць, утримання цвинтаря та ін.

На охорону здоров'я у 2022, як і у 2020 році, витрачено близько 2,5 млн. грн, хоча це на 47% менше, ніж у 2021 році. За ці кошти населенню надавалась первинна медична допомога, а також другий рік поспіль громадою відшкодовувалась вартість окремих лікарських засобів за рахунок державної субвенції. У 2022 році на соціальний захист населення витрачено 2,5 млн.грн., це в декілька разів більше аніж у попередні роки. Таку ж суму було витрачено і на діяльність у сфері культури та мистецтва, з них: забезпечення діяльності клубів та будинків культури (46%), бібліотек (41%), інші заходи (13%). В громаді активно підтримується спорт. На забезпечення діяльності дитячої спортивної школи у 2021 і 2022 роках було витрачено по 1,5 млн.грн., на інші заходи у 2021 році витрачено 166 тис.грн. За ці кошти проводяться змагання команд з гандболу «Щорічний кубок мера» та інші спортивні заходи, підтримуються спортивні команди громади. Такі заходи збирають у громаді учасників з усієї країни, мотивують на здоровий спосіб життя та підвищують імідж.

Щороку в громаді проводиться ряд заходів із розвитку території. На благоустрій громади у минулому році витрачено 8 млн.грн. За ці кошти забезпечувався належний санітарний стан та благоустрій населених пунктів громади, проведено поточний ремонт (грейдерування та висипання) доріг комунальної власності у всіх населених пунктах. У період 2021-2023 рр. в громаді було витрачено (власних коштів і субвенцію на формування інфраструктури) 10 млн.грн. на будівництво та капремонт доріг в с. Андріївка,

Очеретянка, Рудня, Браженка. У 20017 році громаді за рахунок коштів 14-го обласного конкурсу проектів розвитку громад (200 тис.грн.) та власних коштів (253 тис.грн) вдалось замінити покрівлю в будинку культури у с. Селець. Громада також виконує діяльність, направлену на розбудову та інвестиційний розвиток території – кілька років поспіль місцева влада виготовляла містобудівну документацію – генплан.

В ОТГ розуміють небезпеку, яку може становити ігнорування проблем екології. Більше 7 років тому, коли ще не відбувалось об'єднання громад і смт. Черняхів був окремою адміністративною одиницею та найбільшим населеним пунктом в Черняхівському районі, в селищі був відсутній контроль за побутовими відходами, через що не завжди сміття населення доставлялось на організований полігон. Однак, місцеве комунальне підприємство почало надавати послуги населенню і підприємцям з вивезення утвореного сміття, і вулицями Томашполя за графіком почав курсувати трактор із причепом для сміття. Такі дії влади знайшли відгук у населення. Більшість громадян розуміють свою відповідальність і користуються послугами комунгоспу.

Аби підсилити свої можливості у процесі збору та вивезення ТПВ на санкціоноване звалище, Черняхівська селищна рада щороку приймала участь у обласних екологічних конкурсах, отримуючи значний ресурс для розвитку, при цьому не менш важливою статтею власних видатків місцевого бюджету є «охорона навколишнього середовища». У 2013 р. було придбано перший сміттєвоз з навантажувачем та спеціальні сміттєві бачки, у 2015 р. – другий. Станом на 1.09.2022 на території селища розкладено 83 бачків для загального збору сміття та 10 сіток для збору ПЕТ-пляшки, після об'єднання у селах громади працюють трактор з причепом та 2 вантажівки для збору побутових відходів.

У 2022 р. за рахунок 15-го обласного конкурсу проектів розвитку громад Черняхівська ОТГ отримала 170 тис.грн (та ще 55 тис.грн. власних коштів), за рахунок чого було придбано 34 контейнери для роздільного збору сміття (папір, скло, пластик) та пресувальне обладнання. Внаслідок чого зібрані пластикові відходи компактно складуються і періодично доправляються до заготовлювачів вторинної сировини. У 2023 р. на «екологічні потреби» також було витрачено

більше 200 тис. грн. За ці кошти було придбано подрібнювач для сміття, утримувалось звалище та придбувались квіти для озеленення населених пунктів ОТГ.

2.2. Соціально-економічний аналіз розвитку Черняхівської селищної територіальної громади

При плануванні розвитку території важливим завданням є визначення її конкурентоспроможності. Для цього варто розуміти її сильні і слабкі сторони, перспективи і загрози розвитку. Для цього проводиться SWOT-аналіз (Strengths – Weaknesses - Opportunities – Threats) території.

Цей метод дає перше уявлення про важливі економічні та соціально-політичні параметри розвитку. Проведемо такий аналіз громади нижче (табл.2.4).

Як бачимо, у Черняхівській ОТГ наявні умови та ресурси для подальшого економічного, соціального та культурного розвитку, в якому зацікавлені апарат селищної ради та місцеві жителі. Тому можемо стверджувати, що громада має широкі можливості для зростання. Однак, слабка активність місцевого населення, в поєднанні із малою кількістю економічних агентів несільськогосподарського спрямування та зовнішні чинники перетворюють потенційні проєкти розвитку з категоріїї “плани” в категорію «мрії ».

Таким чином, ми провели оцінку соціально-економічного стану досліджуваної об’єднаної територіальної громади. Вважаємо, що регулярне актуалізація інформації стосовно проблемних питань громади та очікувань її мешканців дозволить органам місцевого самоврядування більш зважено підходити до процесу формування програм соціально-економічного розвитку територіальної громади та якісно формувати коротко- та довгострокові дії з їх реалізації.

Таблиця 2.4

SWOT-аналіз Черняхівської ОТГ

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Ініціативне керівництво громади, спроможне реалізувати програми розвитку громади 2. Наближеність до кордонів з Молдовою 3. Туристичній потенціал і чисте довкілля 4. Наявність природоохоронних зон, пам'яток культури 5. Родючі ґрунти 6. Наявність сировини для с/г промисловості 7. Наявність працездатного населення 8. Наявність ініціативних груп мешканців 9. Наявність ринку роздрібної торгівлі 10. Наявна мережа газопостачання 11. Впровадження принципів енергоефективності на комунальних будівлях 12. Активні зразкові творчі колективи(«Вербиченька», «Шарм») 13. Наявна соціальна інфраструктура(опорна школа, лікарня, бібліотеки, будинки культури, заклади позашкільної освіти –будинок дитячої творчості, музична та спортивна школи) 14. Комунальне майно місцева влада готова надавати в оренду для ведення бізнесу 15. Культурна ідентичність, автентичність, духовні традиції 16. Організований вивіз ТПВ «за графіком» як початковий етап управління відходами (роздільного збору, переробки, утилізації)	1. Віддаленість від обласного центру 2. Відсутність залізничного сполучення 3. Низька якість дорожнього покриття на місцевих дорогах 4. Погане інфраструктурне забезпечення у громаді 5. Недостатній розвиток галузі будівництва 6. Відсутність підприємств по переробці с/г продукції 7. Слабкий розвиток туристичного бізнесу та туристичної інфраструктури 8. Домогосподарства здебільшого займаються дрібнотоварним с/г товаровиробництвом 9. Відсутність контролю за зайнятістю 10. Гостра нестача кваліфікованих працівників в окремих галузях 11. Низький рівень оплати праці 12. Високий рівень безробіття 13. Відсутність коштів на соціальний розвиток 14. Мала кількість спортивних та ін. майданчиків для молоді 15. Низька активність населення ужитті громади 16. Відсутні активні ГО 17. Утворення поодиноких несанкціонованих сміттєзвалищ 18. Відсутня повноцінна каналізаційна система в найбільших населених пунктах громади
Можливості	Загрози
1. Потенціал розвитку малого і середнього підприємництва 2. Розвиток фермерських господарств, в т. ч. сімейних ФГ 3. Перспектива створення молочного та інших кооперативів 4. Розвиток територій у напрямку сільського, зеленого, культурного та агротуризму для населення України та Європи 5. Підвищення іміджу та впізнаваності ОТГ у країні 6. Впровадження принципів енергоефективності в громаді, розвиток відновлювальної та нетрадиційної енергетики 7. Розбудова системи поводження з ТПВ	1. Недостатня конкурентоздатність порівняно з іншими громадами за інвестиції та фінансові ресурси 2. Неповне наповнення місцевого бюджету 3. Незахищеність місцевого бюджету при запровадженні карантинних умов під час епідемій 4. Низький рівень життя, падіння купівельної спроможності 5. Збільшення частки населення, незадоволеного життям 6. Відтік кваліфікованих кадрів у великі міста та закордон 7. Ріст забруднення навколишнього середовища (утворення несанкціонованих сміттєзвалищ, засмічення водойм та прибережних зон, використання хімікатів та пестицидів, вирубка лісів)

На території громади станом на 1 січня 2022 року прожило 20071 осіб населення. Частка працездатного населення найбільша – 56%, або 11198 осіб, дітей – найменше – 21,5%, або 4351 особа (табл. 2.6). Значна частка населення старше працездатного віку – 22,5%, або 4522 особи. Слід відмітити, що співвідношення чисельності безробітних громадян до кількості вакансій за 2023 рік становило 18 осіб. Навантаження на працездатних має тенденцію до збільшення, так як протягом останніх років число смертей перевищує число народжених у громаді в 2 рази. В цілому чисельність жінок перевищує чисельність чоловіків (відповідно 54 та 46 відсотків). У міській місцевості (смт Черняхів, смт Головине) проживає 11009 осіб (55% від загальної чисельності громади), а у сільській місцевості відповідно 45%.

Таблиця 2.5.

Природний та міграційний рух населення, осіб (сумарно по всіх населених пунктах, що увійшли до складу ТГ)

Показники	2018р	2019р	2020р	2021р	2022р
Народжені	331	303	307	251	268
Померлі	580	583	540	554	586
Природний приріст	-249	-280	-233	-303	-318
Прибули	190	-	436	405	276
Вибули	273	-	459	491	404
Сальдо міграції	-83	-	-23	-86	-128
Загальне збільшення (зменшення)	-332	-	-256	-389	-446

Кількість населення по Черняхівській СТГ постійно зменшується (табл. 2.5). Демографічна криза призводить до того, що в скрутних економічних умовах молоде працездатне населення репродуктивного віку відтікає до великих міст, де кращі умови праці та проживання. Етнічний склад населення СТГ (за даними перепису населення 2001 року) – 98% українці, решта – поляки, росіяни та інші національності.

Ефективність організаційно-економічного механізму впливу на розвиток сільських територіальних громад визначатиметься сприятливою державною політикою, направленою на створення нових робочих місць на селі, розширення

можливостей самореалізації сільських мешканців, покращення надання послуг тощо. Розподіл населення за віком у Черняхівській ОТГ представлено в табл. 2.6.

Таблиця 2.6.

Розподіл населення за віком, осіб (сумарно по всіх населених пунктах, що увійшли до складу ОТГ)

Показники	2018р	2019р	2020р	2021р	2022р
Населення у віці:					
Працездатному (16-59)	16517	16224	16095	15896	11198
старшому за працездатний 60+	6444	6368	6302	6218	4522
Діти дошкільного віку ,	5663	5617	5556	5450	4351
Діти шкільного віку (0-15)					
ВСЬОГО:	28624	28209	27953	27564	20071

З даних таблиці 2.6. прослідковується чітка тенденція до скорочення населення Черняхівської ОТГ за віком. Так у 2022 році відбулося скорочення осіб працездатного віку на 5319 осіб порівняно із показником 2018р. Чисельність пенсіонерів зменшилася на 1922 особи відповідно.

Аналізуючи дані таблиці 2.6. - 2.7, можна зробити висновки, що незважаючи на зростання середньомісячної заробітної плати з 5252 грн. в 2018 р. до 13717грн. у 2022 р. або темпи приросту становили 405,6%; спостерігається скорочення чисельності наявного населення з 28624 осіб в 2018 р. до 20071 особи в 2022 р., або темпи приросту становили 137 92,9% і його міграція є вкрай негативною тенденцією для розвитку сільських територій.

Таблиця 2.7.

Середня заробітна плата, грн. (сумарно по всіх населених пунктах, що увійшли до складу ТГ)

Регіони	2018р	2019р	2020р	2021р	2022р
Громада	5252	8025	10955	11973	13717
Область	6000	8456	10947	11076	14594

Таблиця 2.8.

Показники роботи малого бізнесу в Черняхівській ОТГ

Показники	2018р	2019р	2020р	2021р	2022р
Кількість малих підприємств всього					
Громада (якщо можна вирахувати дані)	–	141	156	164	157
Область	–	6491	6913	7306	–
Середньорічна кількість найманих працівників, чол.					
Громада (якщо можна врахувати дані)	–	1900	2169	2201	–
Область	–	144000	155508	162977	–
Питома вага зайнятих на малих підприємствах (% до населення в працездатному віці)					
Громада (якщо можна вирахувати дані)	–	9,1	11,2	11,5	–
Область	–	15,7	16,7	18,1	–
Обсяг реалізованої продукції’ (робіт, послуг) малих підприємств, млн.грн.					
Громада (якщо можна вирахувати дані)	–	878,2	970,8	1180,6	–
Область	–	88773,8	108572,3	113446,2	–

В структурі юридичних осіб-підприємців переважають малі підприємства, всього їх налічується 153 одиниці, що становить 96,2% (табл. 2.8.). Галузева структура малого підприємництва району свідчить, що найпоширенішими організаційно-правовими формами господарювання на сьогодні є: товариства з обмеженою відповідальністю (63%), фермерські (21%) та приватні підприємства (16%). На малих та середніх підприємствах зайнято 2,2 тис. осіб, а це половина облікової кількості штатних працівників. Зростає позитивний вплив малого бізнесу на економіку громади**.**

Таблиця 2.9.

Фінансові результати до оподаткування підприємств по містах обласного значення та районах за 2022 р., тис. грн

Регіон	Фінансовий результат (сальдо)	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Житомирська область	2468499,1	70,6	7560903,5	29,4	5092404,4
Пулинський	70147,4	67,5	78214,7	32,5	8067,3
Хорошівський	77550,1	68,3	119905,4	31,7	42355,3
Черняхівський	112948,1	67,3	166667,5	32,7	53719,4

Малими та середніми підприємствами щороку реалізується продукції (товарів, послуг) на суму майже 1,5 млд.грн. 67 % всіх підприємств, що працюють з прибутками. Вагомий вклад в економіку громади вносять приватні підприємства ПІІ ТОВ «Даніко», ТОВ «ДП «Рельполь Альтера», філія ПАТ «ДПЗКУ» «Черняхівський елеватор», ТОВ «Мекопрінт Україна», ТОВ «Юро Ламбер», ТОВ «Аленруд», ТОВ «Агростем», ТОВ «Укр-Агро РТ», ТОВ «МГМ АГРО», ПП «Жерм», ПАФ «Дружба», на яких зайнято біля половини всіх працюючих на підприємствах.

Система дошкільної освіти у Черняхівській громаді складає 21 заклад та 13 загальноосвітніх заклади (табл. 2.10). Мережа закладів загальної середньої освіти громади на 2021- 2022 навчальний рік складає 2586 учнів, 159 класів.

Таблиця 2.10.

Дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади

Показники	2018р	2019р	2020р	2021р	2022р
Кількість дошкільних закладів, одиниць	21	21	21	21	21
Кількість дітей в дошкільних закладів, тис. осіб	620	640	690	700	714
Завантаженість дошкільних закладів (дітей на 100 місць)	73	74	76	80	85
Кількість загальноосвітніх навчальних закладів, одиниць	22	20	15	14	13

Для медичного забезпечення жителів громади і проведення всього комплексу лікувально-профілактичних заходів на території громади функціонують:

•комунальне некомерційне підприємство «Черняхівське територіальне медичне об‘єднання» Черняхівської селищної ради на 121 ліжко;

• комунальне некомерційне підприємство —Центр первинної медико – санітарної допомоги Черняхівської селищної ради, роботу якого забезпечують 2 амбулаторії загальної практики – сімейної медицини, та 24 фельдшерських пунктів;

• пункт постійного базування бригад екстреної медичної допомоги, що є підрозділом КУ —Центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф Житомирської обласної ради,

• комунальне підприємство «Стоматологічний центр» Черняхівської селищної ради.

РОЗДІЛ 3
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

На думку авторів [30], «проблеми криються також в кваліфікації управлінських кадрів щодо розподілу та адміністрування бюджету громади, безпідставному сподіванні на залучення грантів, інвестицій та коштів різних програм без стратегічного бачення перспектив розвитку та механізмів його забезпечення. Місцеве самоврядування, передусім, має спрямовувати діяльність ОТГ на організацію стратегічних соціально-економічних завдань, науково-технічних проєктів підприємств і організацій, розташованих на її території».

У цьому контексті виникає необхідність у розробці та впровадженні комплексних стратегій, що орієнтовані на інтеграцію трудових ресурсів у продуктивну діяльність, підвищення кваліфікації управлінських кадрів, а також на ефективне використання бюджетних коштів. Важливим є також формування чітких планів і стратегій розвитку, які повинні включати не лише короткострокові цілі, а й довгострокові перспективи з урахуванням потенціалу та потреб громади. Особливу увагу слід приділити також навчанням і підвищенню кваліфікації місцевих управлінців, що забезпечить ефективне планування і реалізацію соціально-економічних проєктів.

Ключовим є забезпечення доступу до актуальних знань і нових технологій, які можуть сприяти модернізації місцевого господарства та підвищенню його продуктивності. Важливо забезпечити адекватну підтримку інвестиційних проєктів і науково-технічних ініціатив, що дозволить залучити необхідні ресурси і реалізувати амбітні плани розвитку. Загалом, для досягнення сталого розвитку сільських територій необхідно забезпечити комплексний підхід, що включає стратегічне планування, вдосконалення управлінських навичок, ефективне використання фінансових ресурсів та активне залучення місцевих ресурсів до продуктивної праці. Лише таким чином можна створити умови для успішного розвитку сільських територій та підвищення рівня життя їх мешканців. Окрім переваг проведення реформи, основною з яких є зростання

власних фінансових можливостей об'єднаних територіальних громад, наявність інших інструментів забезпечення економічного розвитку – здійснення зовнішніх запозичень, самостійне обрання установ з обслуговування коштів місцевих бюджетів відносно розвитку та власних надходжень бюджетних установ, організаційно-економічний розвиток сільських територіальних громад в Україні наражається на певні ризики та загрози (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Ризики та загрози економічного розвитку сільських територіальних громад в Україні

В процесі об'єднання сільських територіальних громад не завжди дотримуються принципу добровільності, оскільки його ініціатором та безпосереднім виконавцем часто є обласні державні адміністрації – така

практика викликає незадоволення і зрозумілий спротив з боку сільських мешканців, що провокує конфліктні ситуації.

У багатьох випадках таке об’єднання набуває формального характеру і здійснюється без необхідних реформ на районному рівні Значна кількість сільських територіальних громад мають низьку податкоспроможність і потребують дотування. Неузгодженість дій обласних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування щодо визначення організаційних форм, процедур та термінів об’єднання сільських громад стримують і знижують ефективність цих процесів.

Важлива роль і значення українського села в розвитку економіки країни потребує розроблення на державному рівні стратегії перспективного розвитку всієї сільської поселенської мережі з визначенням пріоритетних галузей та їх інтеграційного розвитку, переведення агропромислового виробництва на інноваційну модель [13].

З досвіду країн з розвиненою економікою бачимо, що основними управлінськими інструментами забезпечення конкурентного розвитку територій є довгострокове планування і програмування, що базується на якісному стратегічному аналізі. У процесі аналізу особлива увага приділяється оцінці наявних переваг території (природні ресурси, розташування відносно центру, транспортних шляхів, базової інфраструктури, ринків збуту), що дозволяє виявити нові чинники конкурентоспроможності, які можна розвинути і використати в процесі стратегічного розвитку. Важлива роль також відводиться формуванню локальних конкурентних переваг, що стимулюватимуть бізнес-активність та позитивну міграцію кваліфікованих кадрів, зокрема це розвинена транспортна, комунікаційна, фінансова інфраструктура, високий рівень безпеки (у тому числі для бізнесу), сприятливий інвестиційний клімат, імідж території тощо [8].

На думку автора, розглядаючи територію як соціально-економічний суб’єкт у складі регіональної та національної економіки, цільовою функцією його конкурентоспроможності є забезпечення стабільного розвитку та безпеки [29].

Формування стратегії конкурентоспроможності територіальної громади має включати перевірку ефективності сформованої стратегії - контроль ефективності стратегії розвитку як з боку громад, так і з боку держави.

На думку Тітов Д.В. [27], «в Україні натепер створені необхідні нормативно-правові й організаційні передумови для успішного формування та реалізації державної регіональної політики та політики місцевого розвитку. Фінансові інструменти, що впливають на процеси формування та реалізації цих політик, мають місце як у державно-управлінському середовищі країни, так і в середовищі місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Наведені приклади використання й унормування таких фінансових інструментів, як міжбюджетні трансферти з державного бюджету до місцевих бюджетів, показують, що державна регіональна політика та політика місцевого розвитку мають вплив на всі сфери економічного життя територіальних громад – стимулювання економічного зростання, забезпечення позитивних структурних змін у місцевій економіці, розвиток інфраструктури, підвищення інституційного рівня та покращення якості життя їхніх мешканців тощо» [28].

Разом з тим, як показали проведені дослідження, не в повній мірі отримано ефект від використання таких інструментів як міжбюджетні трансферти у зростанні сільської економіки.

Важливими складовими ефективного управління розвитком сільських територіальних громад є врахування особливостей території та забезпечення її соціально-економічного розвитку з використанням економічних можливостей (ресурсоспоживання, природокористування, охорони навколишнього природного середовища тощо). Максимальна ефективність в розвитку сільських територіальних громад та сільських територій досягатиметься за умови тісної співпраці з іншими громадами, взаємодії з органами місцевого самоврядування та суб'єктами бізнесу, що функціонує на території громади чи за її межами. Це дасть можливість залучати інвестиційні ресурси для розвитку інфраструктури, тобто створюватимуться сприятливі умови для проживання в сільській місцевості, а отже підвищуватиметься якість життя на селі.

В Європейській хартії місцевого самоврядування [4] зазначено, що дохідна база місцевих бюджетів має поповнюватися за рахунок місцевих податків і зборів, розмір яких місцева влада встановлює самостійно в межах владних повноважень. За умови максимально можливої мобілізації місцевих податків і зборів забезпечується фінансова незалежність та самодостатність громад, раціональне використання наявного фіскального потенціалу територій, що сприяє зростання рівня та якості наданих їм послуг.

Варто відзначити, що підвищення ролі місцевих податків і зборів, досягнення їхньої максимально можливої мобілізації повинно бути одним із пріоритетних завдань для органів місцевого самоврядування. Формування значної частини власних доходів місцевих бюджетів – у прямій залежності від того, наскільки ефективно органи місцевого самоврядування зможуть організувати весь комплекс робіт із запровадження та мобілізації місцевих податків і зборів [33].

Тому місцеві податки і збори слугують індикаторами ефективності управління фінансами територіальних громад.

Так, згадуваний нами показник фіскальної віддачі територій (алгоритм розрахунку якого є співвідношення надходжень загального фонду громади до площі території громади) вважаємо критерієм управлінської оцінки ефективності виконання бюджетів, постійний моніторинг якого сприятиме оцінці фіскальної прибутковості громади і прийняттю зважених управлінських рішень стратегічного розвитку громади на перспективу.

Щодо отримання коштів державної підтримки та коштів міжнародної допомоги, що сьогодні досить актуальне питання відновлення економіки після війни, то наявна проблема полягає в тому, що органи місцевого самоврядування сільських територіальних громад часто не спроможні підготувати якісні інвестиційні проєкти, в більшості відсутнє стратегічне бачення перспектив розвитку сільських територій.

Вважаємо, що на рівні держави слід сприяти розширенню податкової бази сільських бюджетів.

Враховуючи переважання на сільських територіях функціонування аграрного бізнесу слід на рівні держави підтримувати перспективні напрями розвитку аграрного сектора. Зокрема, на думку Маліка М.Й. та Швеця А.А. [19]: «в агломераційних формуваннях потрібно організовувати виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції, її безвідходної переробки для випуску високоякісних продовольчих товарів. Агломераційні формування відображають територіальну концентрацію аграрного і промислового виробництва, спрямовану на розташування виробничо-технологічних, житлово-побутових, адміністративно-культурних, освітянсько-оздоровчих секторів суспільного життя в межах існуючих нині сільських територій».

Також важливо враховувати потребу у підвищенні кваліфікації місцевих фахівців у сфері фінансового управління та розробки інвестиційних проєктів. Органи місцевого самоврядування мають забезпечити навчання і підвищення компетенцій своїх кадрів, що дозволить ефективніше управляти ресурсами та використовувати державні та міжнародні фінансові ресурси.

Крім того, необхідно удосконалити механізми контролю і звітності за використанням державних та міжнародних коштів. Це включає створення прозорих процедур для розподілу фінансової допомоги, забезпечення чіткого моніторингу та звітності про виконання проєктів, а також систематичне оцінювання результатів. Лише завдяки цьому можна забезпечити ефективне використання фінансових ресурсів та досягнення реальних покращень у розвитку сільських територій.

Останнім часом зростає актуальність інтеграції цифрових технологій в управлінні фінансами місцевих громад. Впровадження електронних систем обліку, автоматизація процесів планування та контролю допоможуть підвищити прозорість і ефективність фінансового управління. В цілому, забезпечення стійкого економічного розвитку сільських територій потребує комплексного підходу, що включає підтримку аграрного сектору, розвиток інфраструктури, підвищення кваліфікації кадрів, вдосконалення системи фінансового контролю і впровадження інноваційних технологій.

Таке поєднання аграрного і промислового виробництва сприятиме гармонійному розвитку сільських територіальних громад і їх конкурентоспроможності в порівнянні з іншими їх видами. Управління конкурентоспроможністю територій на сьогодні визнано одним з головних чинників конкурентного розвитку національної економіки.

Особливої актуальності проблеми забезпечення конкурентоспроможності територій набувають в умовах децентралізації, основною ціллю якої є створення дієвих, функціональних та фінансово-самоокупних територіальних громад, здатних забезпечити достойний рівень життя населення. Кожна територія має свої конкурентні переваги, що за умови застосування дієвих механізмів управління сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності бізнесу, що розміщений на даних територіях [4].

Вважаємо, що пріоритетним напрямком розвитку сільських територіальних громад є обов'язкове формування власної стратегії на основі економічних можливостей території, визначення пріоритетних напрямів використання економічного потенціалу території конкурентних переваг, передбачення можливих ризиків і шляхів їх нівелювання. Завдяки грамотному управлінню наявними ресурсами сільської громади можна сприяти розвитку підприємництва, залученню коштів інвесторів та можливостей забезпечення сільських мешканців якісними послугами на рівні інших громад.

Розробляючи власну стратегію розвитку громади, слід надати їй індивідуальності і особливості з врахуванням пріоритетних інтересів і потреб сільської територіальної громади та задіяння невикористаного економічного потенціалу для подальшого розвитку.

Деталізація етапів розробки стратегії розвитку громади та оцінки ефективності сільських територіальних громад наведено на рис. 3.2.

Одним із стримуючих чинників розвитку сільських територій є їх недостатня інвестиційна привабливість та низький рівень використання ресурсного потенціалу управлінцями сільських територіальних громад.

Проте формування сприятливих інвестиційних умов, залучення іноземних та збільшення обсягів національних інвестиційних ресурсів у розвиток сільських

територій стримує ряд негативних чинників, найгострішими серед яких є: недосконала та непослідовна інвестиційна політика держави, в якій переважають принципи залишкового виділення коштів на розвиток села, недосконалі механізми використання бюджетних коштів, несприятливі умови для розвитку підприємницької діяльності на селі, низька ліквідність інвестиційних ресурсів, недостатнє фінансування соціальної сфери села, нерозвиненість інвестиційної інфраструктури [18].

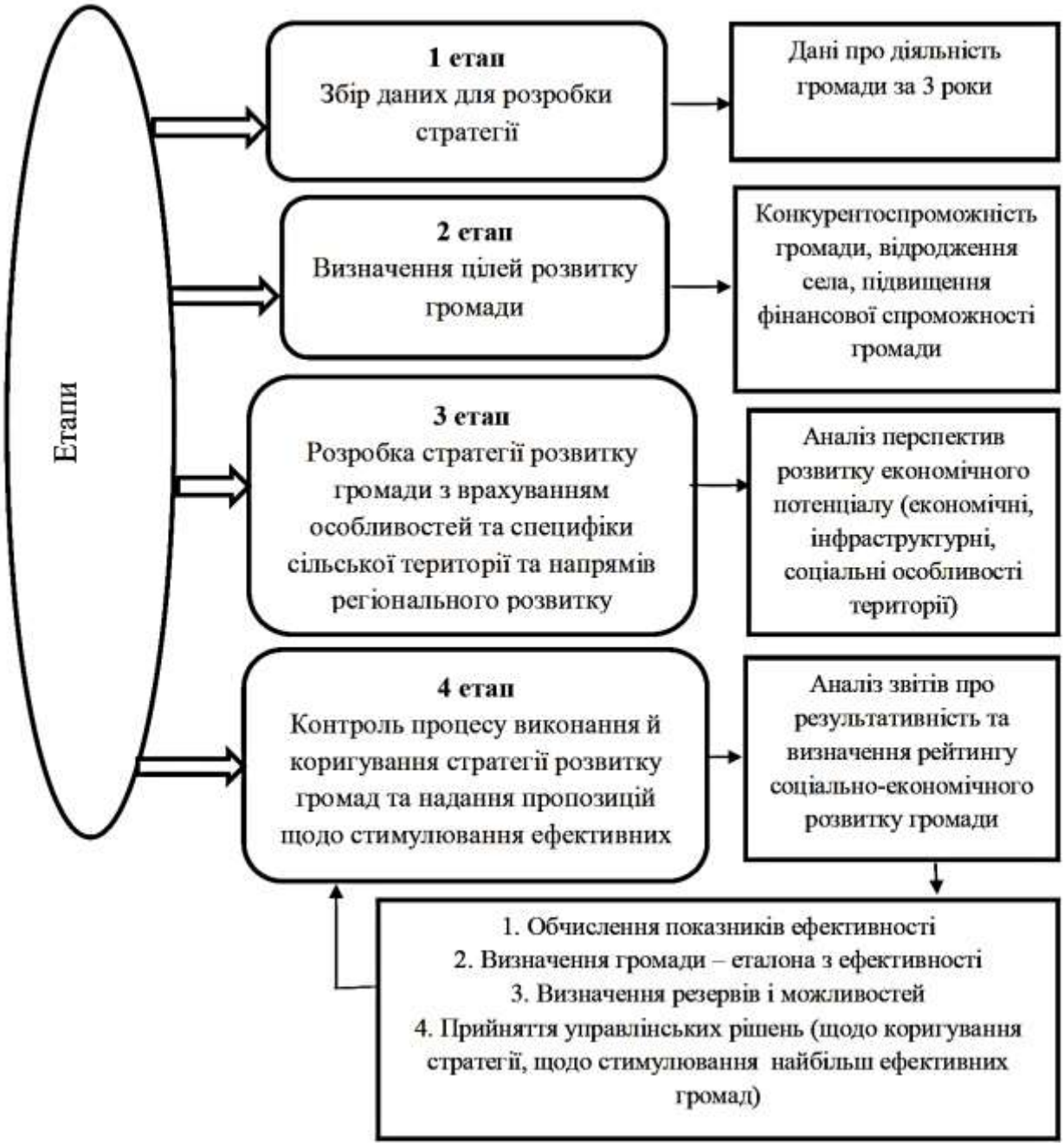

Рис. 3.2. Послідовність етапів розробки стратегії розвитку та оцінка ефективності сільських територіальних громад

Отож задля забезпечення стійкого розвитку сільських територій необхідно мінімізувати ризики стримування розвитку, що має здійснюватися на основі тісної взаємодії інтересів різних суб'єктів децентралізації.

Додатковим стимулом до активізації здійснюваних реформ та забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій є удосконалення відповідного законодавства, що сприятиме отриманню додаткових ресурсів, у т. ч. від донорів як вітчизняних так й іноземних (здійсненню фандрайзингової діяльності) [9].

Стримуючим фактором до розвитку сільських територіальних громад є недосконаліть процесу бюджетування. Зокрема Кріпак А.П. [13] визначає стратегічні пріоритети розвитку громади, такі як:

– інституційна неврегульованість механізму складання, розгляду й затвердження прогнозу місцевого бюджету та внесення до нього змін;

– відсутність чітких законодавчих вимог щодо обґрунтування фінансового забезпечення реалізації стратегії та програмних документів розвитку громади;

– прогалини в нормативно-правовому забезпеченні питань стосовно планів діяльності головних розпорядників коштів місцевих бюджетів на середньостроковий період;

– системні проблеми в застосуванні програмно-цільового бюджетування, зокрема слабкий зв'язок мети, завдань і результативних показників виконання бюджетних програм із програмними документами розвитку громади;

– низька кваліфікація службовців багатьох органів місцевого самоврядування та недосконаліть системи підготовки кадрів і підвищення кваліфікації;

– неістотна роль у розвитку місцевого самоврядування аналітичних центрів та консалтингових структур із дослідження проблем місцевого самоврядування й ефективного бюджетування;

– загалом невисокий рівень бюджетної культури та управління місцевим розвитком, що нерідко супроводжується закритістю бюджетного процесу, незначною участю в ньому громадськості, а також низькою дисципліною в реалізації стратегій і програмних документів розвитку громад.

Крім того, на думку автора, «в жодній із проаналізованих бюджетних програм… не було передбачено можливості заохочення їх виконавців у разі досягнення планових показників результативності. Не підтверджено системність роботи органів місцевого самоврядування щодо забезпечення ефективності місцевих бюджетів. Реалізація більшості досліджених бюджетних програм відбувалася в умовах відсутності служб чи посадових осіб, відповідальних, зокрема, за моніторинг їх виконання» [2].

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що в основі стратегії розвитку сільських територіальних громад в Україні: врегулювання процесу бюджетування та узгодженості планування місцевих бюджетів із стратегічними цілями розвитку громад; удосконалення законодавства в частині чіткості вимог щодо затвердження місцевих бюджетів та внесення змін до них, законодавчого обґрунтування вимог до фінансового забезпечення реалізації стратегії та програмних документів розвитку громад; посилення зв'язку мети та результативних показників виконання бюджетних програм із програмними документами; зобов’язання службовців органів місцевого самоврядування та управлінського персоналу територіальних громад проходити підвищення кваліфікації та поліпшувати рівень знань і умінь в системі місцевого самоврядування.

З метою удосконалення системи місцевого самоврядування та вирішення проблем, що виникли в процесі реалізації реформи децентралізації потребує законодавчого врегулювання розбудова й функціонування територіальних громад, інституту старост; запровадження заходів із державного стимулювання діяльності ефективних громад; організації консультативної допомоги громадам; створення Центру супроводу проєктів їх розвитку тощо.

Враховуючи пріоритетні інтереси держави важливим для підвищення активності сільського населення до розвитку громади є вмотивованість через державне стимулювання ефективно діючих сільських територіальних громад.

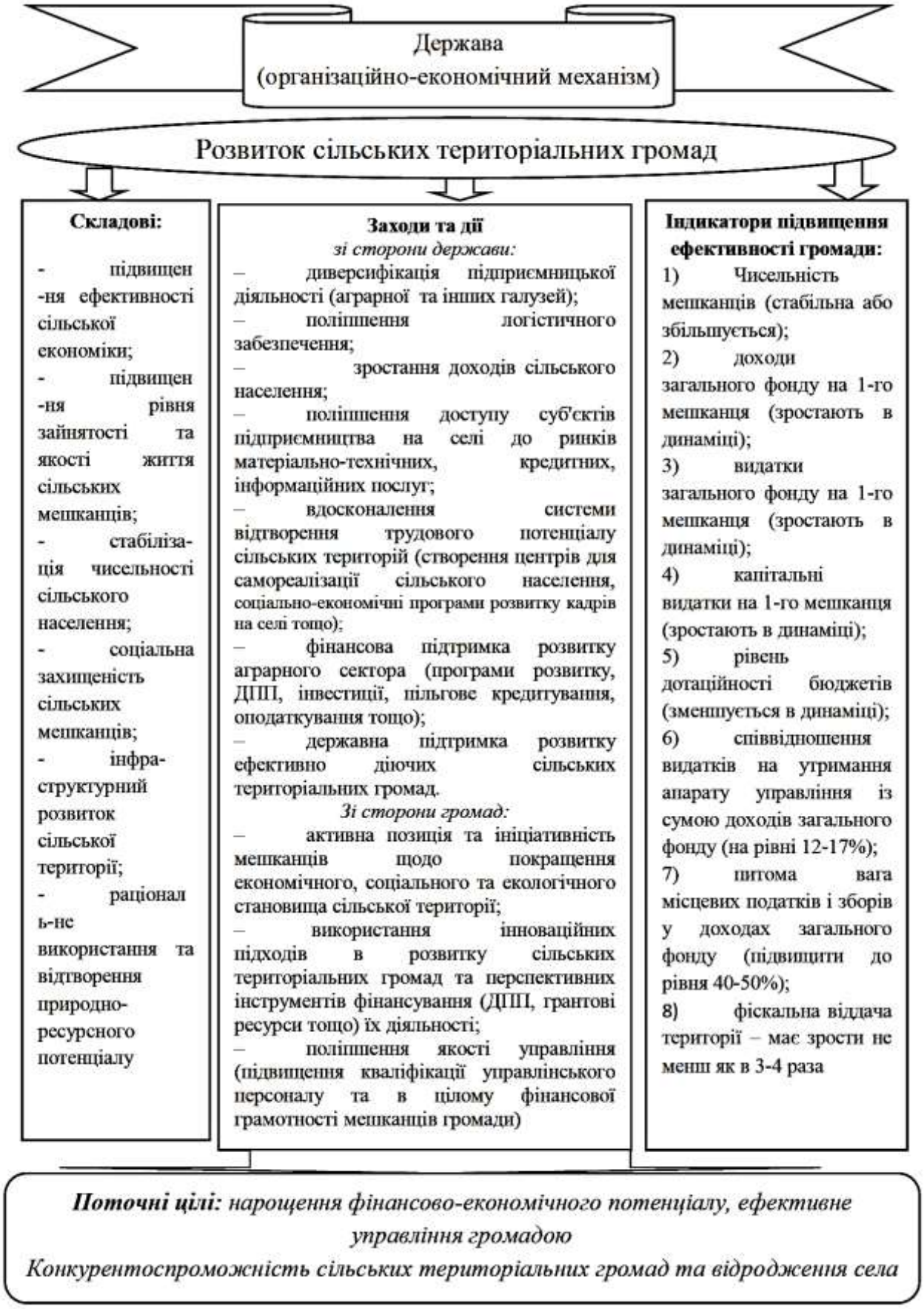

Рис. 3.3. Базова модель розвитку сільських територіальних громад в Україні

Система сталого розвитку сільських територіальних громад повинна включати також комплекс заходів для підтримки інфраструктурних проектів і екологічної стабільності. Розвиток транспортної та комунальної інфраструктури, забезпечення доступу до сучасних комунікаційних технологій, а також поліпшення умов для енергетичної ефективності є критично важливими для підвищення якості життя в сільських районах.

Інвестиції в ці сфери можуть суттєво покращити умови для бізнесу і населення, створити нові можливості для економічного зростання.

Ще одним важливим аспектом є створення механізмів для активного залучення місцевих жителів до процесу прийняття рішень і реалізації проектів. Це включає організацію громадських слухань, консультацій з жителями, а також підтримку ініціатив, спрямованих на покращення життєвих умов. Інтеграція громадської думки у процес управління дозволяє враховувати реальні потреби і проблеми мешканців, що підвищує ефективність реалізації програм і проектів.

Для досягнення стійкого розвитку сільських територій необхідно також забезпечити підтримку малому та середньому бізнесу, зокрема через надання субсидій, створення бізнес-інкубаторів і розвитку програм менторства. Такі заходи сприятимуть підвищенню підприємницької активності, створенню нових робочих місць і стимулюванню економічного розвитку в регіонах.

Саме ефективне управління сільською територіальною громадою всіма наявними природними, енергетичними, матеріальними, трудовими та іншими ресурсами сприятиме розвитку сільських територій.

Таке управління здійснюватиметься на принципах самостійності (організаційна й фінансова), відповідальності та контролю за умови їх ефективного їх використання.

Ефективний організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад є основою політики відродження сільської економіки із самодостатніми і фінансово незалежними громадами.

Отже, існуючі виклики реформи децентралізації для органів місцевого самоврядування потребують взаємодії та взаємозв’язку складових: влада – освіта – громада – бізнес для ефективного розвитку фінансово-спроможних і

самодостатніх територіальних громад, що характеризуються специфічними особливостями, невикористаним потенціалом території, що за умови державної підтримки, дієвості організаційно-економічного механізму та розробленої ефективної стратегії розвитку сприятиме створенню комфортного простору проживання сільських мешканців.

ВИСНОВКИ

Поняття розвитку територіальної громади пов’язане з низкою понять, що характеризують походження розвитку, його направленість, ресурсне забезпечення, напрями і методи забезпечення, результати та ін. В умовах посилення глобалізацій них процесів та екзогенних впливів важливим завданням кожної територіальної громади є збереження її соціальної структури та забезпечення сталого розвитку на інноваційних засадах. Проблема розвитку територіальних громад полягає у відсутності стратегічного бачення органами місцевого самоврядування напрямків соціального та економічного розвитку та їх зрозумілої концепції, яка закладається в основу програм соціально-економічного розвитку територіальної громади.

Програма є інструментом змін, вибраним з декількох альтернативних варіантів як найбільш ефективний шлях досягнення намічених результатів, її успіх вимірюється ступенем виконання завдань. Наразі, ОТГ все частіше схиляються до необхідності розробки подібних програм. Можна стверджувати, що ПСЕР спонукає місцеву владу аналізувати стан своєї громади, її населених пунктів та покликана виділити головні проблеми, дати відповідь кому і як діяти для її вирішення і де брати для цього ресурси.

Справедливо наголосити, що процес децентралізації триває порівняно не багато часу, тому об’єднані громади утворені 1-3 роки тому, або ж взагалі перебувають у процесі об’єднання. В цих реаліях, важко зрозуміти певні тенденції в структурі економіки громади, а аналіз досягнень громади не можна назвати досконалим. Тому, найближчими роками варто брати до уваги не лише отримані дані, а й орієнтуватись на запити місцевих мешканців, підприємців та на досвід більш успішних громад.

На нашу думку, для здійснення ефективного програмування економічного і соціального розвитку об’єднаної громади на сьогодні існують наступні перешкоди:

– недосконале законодавство, що не забезпечує достатньої автономії органів місцевого самоврядування для ефективного вирішення місцевих питань;

– невідповідність організаційно-фінансових можливостей органів місцевого самоврядування потребам розвитку територіальних громад;

– відсутність значних практичних навиків посадових осіб у питаннях стратегічного планування та програмування;

– невелика практика безпосередньої участі територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення.

Недосконаліть заходів з написання та виконання місцевих програм соціально-економічного розвитку, спрямованих на вирішення найбільш актуальних та гострих проблем регіонального розвитку, створює прецеденти розробки неефективної політики, неефективного, а часом і нецільового використання бюджетних коштів.

Правильно розроблена й успішно реалізована програма економічного і соціального розвитку громади дозволяє підвищити рівень розвитку економіки і на цій основі забезпечити зростання рівня та поліпшення якості життя населення. Ідеальною є ситуація, коли в громаді розроблена та затверджена якісна, узгоджена із громадою програма соціально-економічного розвитку, що містить конкретні заходи, спрямована на реалізацію коротко- або довгострокових цілей з подальшим відображенням цих заходів у місцевому бюджеті. При всіх методичних рекомендаціях, відповідальній особі або групі, яка складає програму розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці, необхідно переконатися, що заходи програми, що розробляється, не дублюються у заходах інших програм розвитку.

У даній кваліфікаційній роботі було досліджено сучасні умови, в яких функціонують органи місцевого самоврядування, зібрано теоретичні погляди профільних науковців в частині розвитку територій, вивчено підходи та рекомендації щодо формування програм соціально-економічного розвитку в умовах об’єднання громад; проаналізовано стан досліджуваного підприємства, на основі якого узагальнено знання про нормативні документи, що систематизують процес формування і впровадження місцевих програм розвитку. У заключній частині роботи проведено аналітичну роботу із визначення кількості респондентів з числа мешканців об’єднаної громади або окремого

населеного пункту, яких варто опитати щоб отримані результати емпіричного дослідження, яке проводиться в межах написання програми соціально-економічного розвитку, вважались репрезентативними. В умовах відсутності будь-яких соціологічних досліджень на території досліджуваної ОТГ, автором було складено перелік актуальних запитань та проведено розвідувальне опитування місцевого населення із застосуванням сучасних телекомункаційних засобів. Результати опитувань представлені у графічній формі та співставлені із існуючим станом справ в Черняхівській ОТГ. У підсумку, нами було надано практичні рекомендації стосовно подальших проєктів місцевого розвитку, які можуть бути розроблені та впроваджені на місцевому рівні для досягнення очікуваних результатів.

Вважаємо, що при цьому не слід націлюватись на вирішення глобальних, всеохоплюючих проблем; необхідно обмежитись тією конкретною проблемою, яку можна вирішити у вказані терміни та за кошти, які можна залучити в процесі реалізації програми соціально-економічного розвитку. Застосування технологій проектного менеджменту в галузі місцевого самоврядування впливає на муніципальне управління цілком позитивно. Система місцевого самоврядування стає більш гнучкою, здатною реалізовувати проекти розвитку території у стислі терміни з найбільш оптимальним використанням наявних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей С.І. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. Ефективна економіка. 2021. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/80.pdf.
2. Бондаренко В.М., Бондаренко О.В. Ефективне використання сільськогосподарських земель як фактор забезпечення сталого розвитку сільських територій. Агросвіт. 2022. № 13-14. С. 13-17.
3. Возняк Г.В., Жеребило І.В. Формування фінансово спроможних територіальних громад: ризики децентралізації. Фінанси України. 2022. № 1. С. 73-82
4. Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я., Удосконалення державного управління розвитком аграрного сектору економіки та сільських територій України. Економіка АПК. 2023. № 11. С. 6-18
5. Горбатюк М. Реформа децентралізації в Україні: проблеми здійснення в умовах суспільної кризи. Політичні дослідження. № 1. 2021. С. 29.
6. Дурман М.О. Державна фінансова підтримка громад як інструмент стимулювання місцевого розвитку (на прикладі державного бюджету на 2021 рік). Публічне управління і адміністрування в Україні. 2021. Випуск 21. С. 35-39.
7. Єфименко Т. І., Гасанов С. С. Фіскальна безпека і децентралізація в умовах глобальних викликів і загроз. Фінанси України. 2020. № 9. С. 29.
8. Єфименко Т.І. Гасанов С.С. Фіскальна безпека і децентралізація в умовах глобальних викликів і загроз. Фінанси України. 2020. № 9. С. 29-35.
9. Іванова О.Ю., Іванов Ю.Б. Децентралізація влади: виклики для новообраних органів місцевого самоврядування. Фінанси України. 2020. № 9. С. 24-28.
10. Іртищева І.О., Надточій І.І. Мураховська Л.П. Регіональне управління бізнес-процесами в умовах децентралізації влади в Україні. Український журнал прикладної економіки. 2023. Том 6. № 2. С. 48-55.

11. Каменична А.М. Неврегульовані питання фінансового забезпечення аграрного сектору економіки держави. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 104.
12. Кривцова М.С. Використання т-технології у стратегічному прогнозуванні розвитку людського потенціалу регіону. Вісник соціально-економічних досліджень. 2023. № 2 (73). С. 47-60.
13. Кріпак А.П. Формування організаційно-економічного механізму розвитку спроможних територіальних громад. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. Том 31 (70). № 2. 2024. С. 115-120.
14. Круглашов А., Бурега В. Здобутки і труднощі в реалізації децентралізації влади в Україні. Аспекти публічного управління. Том 9. № 2. 2021. С. 68-76.
15. Лещух І. В. Інноваційний потенціал регіонів України: методичні підходи та результати оцінки. Фінанси України. 2020. № 4. С. 98-110.
16. Лупенко Ю.О. Теоретико-методологічне забезпечення економічного розвитку аграрного сектору та сільських територій. Економіка АПК. 2021. № 6. С. 6-12
17. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Теоретико-методологічні засади розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. Економіка АПК. 2021. № 8. С. 31-37.
18. Малиняк Б.С. Бюджетне планування і пріоритети розвитку громад: інструменти гармонізації та проблеми їх застосування. Фінанси України. 2020. №3.С. 94-111.
19. Малік М.Й., Швець А.А. Роль підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції у розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2022. № 7. С. 50.
20. Нагернюк Д. В, Непочатенко О. О. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій в Україні. Економіка та суспільство. Випуск 27. 2021. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/ article/view/440/422.
21. Орловська Ю.В., Кірюхін Р.О. Децентралізація влади в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Економічний простір. 2021. № 172. С. 87.

22. Польова О.Л. Децентралізація у забезпеченні стійкого економічного та соціального розвитку територіальних громад. Економіка та суспільство. Електронний журнал. № 37 (2024). URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/37
23. Пронько Л.М. Наслідки проведення реформи децентралізації влади та перспективи Розвитку місцевого самоврядування в Україні. Slovak international scientific journal. 2020. № 43. Vol. 3. S. 18-25
24. Саблук А.И. Вызовы и возможные пути решения проблем трудовой миграции сельского населения. Экономика АПК. 2021. № 3. С. 111.
25. Створення об'єднаних територіальних громад в Україні: аналітична доповідь. Київ, 2018. 45 с. URL: http://parlament.org.ua/wpcontent/uploads/2008/04/Detsentralizatsiya-v-Ukrai-ni-2024-rr.pdf
26. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія за ред. Кравціва В.С., Сторонянської І.З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України», 2020. 531 с.
27. Тітов Д.В. Стратегічні підходи до економічного розвитку об'єднаних територіальних громад. Авіація, промисловість, суспільство: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 60-річчю КЛК ХНУВС. Харків. ХНУВС. 2020. Ч. 2. С. 418-421
28. Тітов Д.В. Необхідність розвитку сільських територіальних громад в Україні. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2021. Вип. 9. С. 26-32.
29. Тітов Д.В. Основні напрямки соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад в Україні. Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції. 9 березня 2019 р. Полтава: ЦФЕНД. 2019. Ч. 1. С. 42-44.
30. Трусова Н.В., Колокольчикова І.В., Полегенька М.А. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад:

внутрішня інтеграція та фінансова спроможність. Ефективна економіка. 2022. №2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10021 .

31. Хвесик М.А., Ільїна М.В. Параметризація оцінювання перспектив розвитку сільських територій різних типів. Економіка АПК. 2019. № 6. С. 6-14.
32. Ходаківська О.В., Кононенко О.М. Еволюція економічних теорій сталого сільського розвитку. Економіка АПК. 2020. № 10. С. 49-61.
33. Шпикуляк О. Г., Ігнатенко М. М., Швець А. А. Концептуальні оцінки реалізації засад інклюзивного розвитку сільських територій за участі агрохолдингових інтегрованих формувань. Економіка АПК. 2021. № 3. С. 97-111.
34. Шпикуляк О.Г., Алєксєєва О.В. Розвиток фермерських господарств в організаційно-економічному забезпеченні зайнятості населення. Економіка АПК. 2021. № 4. С. 95-107.
35. Onofrei M. et al. Ensuring Budgetary Resources at the Level of Local Communities in the Current Social-Economic Context: Evidence for Romanian Municipalities.Economies. 2023. Vol. 11, no. 1. P. 22. DOI: https://doi.org/10.3390/economies11010022
36. Andrlik B., Halamova M., Formanova L. The Role of Fiscal Decentralization in Municipal Budgets: Case of the Czech Republic. DANUBE. 2021. Vol. 12, no. 1. P. 61–76. DOI: https://doi.org/10.2478/danb-2021-0005
37. Malicka L. Financial Autonomy of Local Governments in the Slovak Republic: A Panel Data Investigation. Ekonomicky casopis. 2021. Vol. 69, no. 7. P. 669–686. DOI: https://doi.org/10.31577/ekoncas.2021.07.01
38. Delgado F.J. On the Determinants of Fiscal Decentralization: Evidence From the EU. www.amfiteatrueconomic.ro. 2021. Vol. 23. No. 56. P. 206. DOI: https://doi.org/10.24818/ea/2021/56/206